

ALFONSO R. CASTELAO

En *Sempre en Galiza* corrixiuse a ortografía e algúns vulgarismos e deformacións. A morfosintaxe e o léxico son os que aparecen na versión orixinal do autor agás uns poucos casos nos que se unificaron solucións diverxentes.

SEMPRE
EN GALIZA

I.S.B.N. 84-7154-542-X

Dep. Legal VG-201-1986

© EDITORIAL GALAXIA, S.A. - Reconquista, 1 - VIGO

ADRO

Os tres feixes de discursos que se axuntan neste volume —reflexos dun mesmo ideal— foron escritos no desterro, para escorrentiar a morriña, e responden a situacións diferentes de lugar e de tempo: Valencia e Barcelona (1937), Nova York e Océano Atlántico (1940), Bos Aires (1943). E cavilando no limiar que debía compor para encabeza-los, opino que poden valer os pequenos artigos que escribín en Badaxoz (1935), cando Lerroux ti-vo a ben ordenar que me preparase para maiores ausencias.

Velos aí:

I

Estou lonxe da miña Terra: en Badaxoz. Cóbreme un inmenso fanal azul. Atópome na torre de "Espanta Perros" e vexo dende eiquí as rúas ensarilladas da cidade. Unha cigoiña lanzal vixía no borde do seu niño, e as pombas bravas chían no ar. Na lonxanía percibo a Elvas —a praza portuguesa nemiga temporal de Badaxoz—. Acompañame un can vagamundo, que me sigue a todas partes; un can morriñoso e vedreiro, que me fita con ollos de namorar; un can agradecido até o servilismo, que por unha pedra de zudre agarda por min na porta do café para facerme compañía no paseo de tódalas tardes... Este cativo animal dáme noxo e compaixón, e véndoo tan famento, tan luxado e tan manso, paréceme un símbolo... "*Aquí se muere de asco hasta el Obispo*".

Neste intre sinto por primeira vez a necesidade de escribír para vós dende o desterro que me impuxeron. Non temades aos meus arroutos sentimentaes, porque xa deixei de ser mozo. E velaí o que hoxe se me ocorre decí-lles aos lectores de "A Nosa Terra".

Hai homes que pasan a vida predicando as excelencias dunha doutrina política ou social e sinten a ledicia de seren combatidos, porque confían na posteridade e soñan con triunfar despois de

mortos, convertíndose en estatuas de bronce ou mármore; pero se a idea que predicán botase axiña raíces no sentimento popular e se, por acaso, xurdise a ocasión de vela trocada en feito histórico, para abrir unha época, entón veredes que os mesmos sementadores da teoría collen medo, e algúns son capaces de abandonaren os seus postos de honor.

Eles gustan de chamaren "tempos heroicos" aos do espallamento da idea, e non se decatan de que o verdadeiro heroísmo consiste en trocar os anxeos en realidade, as ideas en feitos, pois crear unha doutrina non é a penas outra cousa que facer *solitarios* filosóficos, como loitar con inimigos, no campo da polémica, pode ser, simplemente, un xogo de amor propio. E así, soñar cun futuro lonxano e venturoso cicais sexa un divertimento poético, alleo a toda vocación de sacrificio.

Cando un home sabe que a realización dunha idea vai producir a felicidade do seu pobo e a salvación da súa patria, non debe recuar ante a posibilidade do triunfo, aínda que a violencia dorosa e sanguinenta do parto lle produza atrepíos; porque o home que dubida e teme no intre de realizar o ideal que predicou e non ten coraxe para manterse no seu posto de perigo, ou é un farsante ou é un coitadiño.

Un home que teña fe no ideal que propaga non debe resignarse a morrer sen velo realizado, a non ser que morra en loita polo seu ideal. E aínda direi máis, expóndome a que se dubide das miñas convicións democráticas: Se o pobo non quixera enterarse do que lle convén e fíxese desprezo do remedio que pode salvarlo, ¿haberá algún home de fe que deixase de impor ese remedio, aínda pola forza, se dispuxese de poder para tanto? Porque un home de verdadeira fe nos ideais que predica, e con coraxe para remediar as desventuras do pobo, vai cara ao triunfo cando se poida e como se poida.

II

Estou nun café con espellos, onde dúas columnas e dúas bochas de luz abundan para figurar longas alamedas. Parez que eiquí non hai traballo para ninguén e que se vive na inacción, sen ensoños nin esperanzas; e non habendo traballo tódolos dereitos pertencen á propiedade... Eiquí a xente está dividida en dous bandos extremos e irreconciliables, que un galego a penas pode concebir: os que van ao café e os que non poden ir. ¡Abenzoado sexa o café en Badaxoz, porque fai crecer que se vive!

Lémbrome dalgúns galegos que viven para o seu bandullo, porque son ben asisados e non sofren as inqedanzas dos demais. Parez que teñen o pesimismo dos vellos e aínda non se aventuraron en ningunha empresa. Parez que teñen o escepticismo dos que están de volta e aínda non se arriscaron a viaxar. Parez que son donos da verdade e aínda non pasaron fames nin sedes. Parez que triunfaron nalgunha loita terrible, decisiva, e non fixeron máis que fuxir diante dos perigos. Parez que merecen o que gañan e non saben decatarse da sorte que os empurrou. Parez que están capacitados para regalaren consellos e coas súas sentencias egoístas acabaría-se o mundo. Son comenenciudos, traballan con proveito e non conciben máis ideal que o de vivir con desafogo e sen dores no estómago.

Estes son os que me decían:

—¿Por que te meteches en política? A política é unha cochina-da e ti mellor estarías na túa casa, facendo arte.

Son galegos e non conciben que Galiza poida salvarse cunha política honrada. Son galegos e non saben que Galiza necesita unha política súa, para conquistar o desenrolo normal da súa economía. Son galegos e non se decatan da necesidade dunha política que garantice a vida da nosa cultura. Son galegos e non saben que temos un destino histórico que cumprir, na Hespaña e no mundo.

Estes son os que din:

—Eu non sinto a necesidade de falar galego (porque esa necesidade non se sente no bandullo).

—Eu atópome ben onde poida vivir con desafogo (porque levan a patria na sola dos zapatos).

—Eu non creo en ninguén (porque tampouco creen en si mesmos).

—Eu renego da política (porque saben que a política dá disgustos).

—Eu ríome dos políticos (porque cicais non toparon a ocasión de lamberlles os pés).

—Eu non pertenzo a ningún partido (porque non queren comprometer a súa tranquilidade).

Así son moitos galegos serios e sesudos na aparencia que visten ben e saben impor respecto aos seus consocios de Casino.

Calquera día un destes galegos, que non quer meterse en política, pasa, de súpeto, a ser directivo dunha entidade que de-

fende *intereses*, e védelo sentado nun banquete, a carón de calquera político inmundo.

III

O "lonxe da Terra" aínda é unha doenza do sentimento, que fai chorar de soedade aos emigrantes galegos. Eu non podoo negar que a padeczo; pero xa non é pola lembranza dos eidos nativos, nin polos anxeios de retornar ao seo da familia, senón pola ausencia da Patria. Este sentimento de soedade xa non é exclusivo dos desterrados, porque os bos galegos somos expatriados anque vivamos en Galiza. ¿Ou é que morar nunha Terra aferrollada non é tan doroso como vivir no desterro?

Hoxe topeime cun afiador ourensán, e os dous tññamos morriña: el pola súa aldea, onde deixou unha moza; eu pola miña Patria, onde campan os funcionarios forasterios e runflan os galegos descastados. Falamos moito, e no remate da nosa conversa o afiador apañou a 'roda' e foise polas rúas, a pregoar no asubío os seus anxeios amorosos. Eu quedeime a miralo, envexoso da súa mocidade e da súa sinxeleza, a rillar as miñas arelas patrióticas, coa esperanza entristecida de tanto agardar o triunfo dos nosos ideais de liberdade.

¿Sentimentalismo? Cicais; pero sentimentalismo novo.

Hai galegos tan amantes do seu terrón orixinario que despois de emigraren, empurrados pola necesidade, retornan atraguidos pola *querencia*, coa mesma ledicia que sinten os cabalos cando retornan á corte. Eles levan as imaxes do seu mundo nativo e apéganse a elas con tan afervoada saudade que alcanzan a categoría de tipos de novela. Pero cando chegan de volta sintense defraudados, por atoparen casas novas, luz eléctrica e xente ben vestida. Quixeran non atopar alí nada do que viron de bo nos mundos alleos, para seren eles os importadores do progreso. Quixeran que todo ficase no mesmo estado de antes, para que as innovacións se realizasen coa súa presenza. Quixeran que a xente ficase como estaba, para seren eles os modelos de toda mudanza. Quixeran que os adiantos do seu pobo natal se lle debesen á súa filantropía...

Este amor egoísta e limitado —cáseque animal, de tan natural— aínda está moi lonxe de ser confundido co sentimento patriótico dos galeguistas.

Para eles a Terra é o berce onde naceron, i engrandéceno até o punto de chamalle Hespaña. Alí cantan os paxaros mellor que en ninguere e a lúa ten máis claridade. Alí dáse o mellor pan, o

mellor viño, a mellor auga e o mellor leite. Alí as festas madrugan con alboradas de gaita. Para eles a Terra é tan pequena que aínda non pode chamarse Patria, anque o amor que lles inspira sexa fundamental para un auténtico patriotismo.

En troques para nós, os galeguistas, a Terra é tan grande, na súa extensión e na súa profundidade, que non abundan os días dunha vida para coñecela; e amámola tanto que soio pensamos en facer dela unha Patria feliz.

Agardamos un pouco máis e a morriña dos desterrados galegos xa non será esa enfermidade sentimental que doadamente se cura con retornar aos eidos nativos, porque, quérirse ou non, tódolos galegos sentiremos este anxeio grande e ledicioso de asistir ao rexurdimento dunha Patria que parecía morta.

IV

Polas mañanciñas as rúas de Badaxoz éñchense de burros, e cando bate o sol no lombo dun deles o seu orneo godalleiro fai ornear á mesma cidade. No filo das oito da mañán ornea sempre un burro debaixo do meu balcón, e a probe besta entoa o *himno* da súa especie con tal forza aspirante e impelente que mesmo parez que están aserrando a esquina da casa. Entón eu abro os ollos, e ao despertar nunca sei onde me atopo.

Hoxe é Primeiro de Maio, festa nacional e internacional. Podo, pois, repousar o almorzo na cama, e teño tempo para meditar co bandullo cara riba. Busco ideas novas e non acoden máis que lembranzas vellas. De súpeto xurde no meu maxín esta pregunta: ¿Que diferenza existe entre un país agrícola que laboura con bois e vacas e outro que ten por motores de sangue o burro e a mula? Regálovos o entretenimento de responder a esta comparación, porque o que a min se me ocorre é moi longo de decir.

Para conmemorar este día celébrase un mitín socialista e falará o diputado que máis traballou nas constituíntes para sacar avante a sonada Lei de Reforma Agraria. I eu debo asistir.

Xa voltei do mitín e xa sei que os socialistas teñen a preocupación de resolveren os problemas desta terra de latifundios, rexida por un bárbaro sistema feudal. Os oradores falan ao corazón dos "castiños" e déronlle a esperanza dunha vida mellor. Tamén falan ao meu corazón de home. Pero saín do mitín a cavilar na desventura dos labregos de Galiza, que non son obreiros nin patróns,

que non poden avencellar os seus problemas vitais á preocupación dos grandes partidos de clase, e que, polo tanto, verán as súas reivindicacións ao marxe do balbordo revolucionario que inza esta Hespaña anacrónica, detida no réxime patrimonial que tivo por orixe a usurpación e a conquista. ¿Pode acaso o Estado centralista, fillo destes páramos calcinados, preocuparse doutra cousa que non sexa o de transformar a estrutura dos seus latifundios, sacándolle a terra a quen non a traballa, para constituír, por fin, a clase agrícola que necesita? Non; o Estado actual non ten lecer para ocuparse do problema minifundista de Galiza, anque este apareza tinguido de terribles inxusticias é o seu desarranxo teña doada solución con soio aceptar a necesidade dunha reforma múltiple. Pero como Galiza non é unha estepa e os seus problemas son minoritarios, quedará sempre excluída do "interés nacional" en canto a Lei sexa única.

¿Quen pode, pois, salvar a Galiza? Galiza mesma. ¿Como? Cun gran partido político midiamente galego. ¿E para que? Para que a nosa Terra conquira o dereito a legislar para si mesma. ¿E cando contaremos con ese gran partido? Cando os nosos labregos abran os ollos e deixen de votar a quen non comprende a nosa diferenciación.

V

Estou nun inmenso país de latifundios, poboado por xentes moi ricas e xentes moi probes.

Os ricos comen porco e teñen cara de ictericia. No inverno soñan a carón do braseiro e no vran durmen de día e velan de noite. Reparten esmolos de dous céntimos e consideran as chinches como unha praga inevitable. Teñen administradores para os seus bens e creen que Gil Robles é un revolucionario.

Os probes mantéñense de sol no inverno e aforran enerxías encostándose nas paredes encaleadas. Cando chegan os meses de calor pónense a engulir araxiñas de vento nas rúas avesías. Están desnutidos e perderon o apetito. Se algunha vez traballan dálles espidos o espifazo.

A terra é farturenta e dá, sen esforzo, todo canto se lle pida; pero esta terra está en poder dos ricos, porque os probes non teñen azos para rexeren propiedades.

O país tivo algunha conciencia da súa personalidade; pero deixouse decapitar pola fronteira portuguesa, e o inmenso corpo extremeño foi asimilado polos países veciños.

Se eu fose natural deste país e sentise ansios de axudar a reivindicalo, non me quedaría máis que un recurso: ser socialista.

A miña Terra é un país de minifundios, poboado por xentes algo ricas e por xentes bastante probes ou probes de todo.

Os ricos comen e beben de abondo para morreren de apoplexía. Durmen pouco, cavilando no diñeiro que teñen a réditos ou no pleito que lle van poñer a calquera veciño. Fan caridades con verbas tan bonitas como estas: "Que Deus o ampare". Soñan con mandar e fanse caciques ou amigos de quen ten o poder nas mans. Administran os bens propios e cando poden aínda pretenden administrar os bens alleos.

Os probes comen o que teñen e se o teñen. Están desnutridos, pero endexamais perden o apetito. Cando a súa terra non lles dá para vivir collen un fato de roupa e vanse polo mundo, en procura de traballo. Son donos dun anaquiño de propiedade e viven escravizados polo fisco e asoballados polo cacique. Tamén van ao mar e arriscan a vida por un cacho de pan. Traballan de sol a sol ou de estrela a estrela, porque ninguén lles paga o xornal que necesitan para vivir e teñen que arrincalo, eles mesmos, da terra ou do mar.

O agro é cumpridor, e non se cansa de pagar o que debe; pero reclama sudores e bágoas. A terra galega está esnaquizada polo amor e a cobiza dos seus fillos. O mar é tolo, veleidoso, como unha baraxa.

O país mantén laterante a súa personalidade nacional; pero carece de coraxe para defendela, porque a fronteira portuguesa cortoulle o brazo forte que antes tiña. O pobo fala unha lingua esgrevia e posúe unha cultura en floración permanente. Sinte a necesidade de leis propias para resolver os seus problemas xenuíños.

A miña Terra conta, por ventura, cun partido político que se afinsa nos postulados democráticos da Constitución republicana, capaz de remediar a miseria moral e material dos nosos irmáns, e a este partido pertenzo e pertencetei mentras viva.

Sendo galego non debo ser máis que galeguista.

VI

DEPARTAMENTO DE
FILOLOGIA ROMANICA

Onte percorrín máis de trinta légoas de terra extremeña, onde os ollos se perden nos trigaes e as oliveiras. Tamén vin montes inmensos, cubertos con aciñares, onde bulen polleiras de cochos

mouros. Atravesei algún pobo con homes esterricados na porta das casas. Por riba da liña de chan dos tellados érguense castelos en ruína e casoonas fidalgas. Parez mesmamente que os poucos habitantes desta terra deben nadar na fatura, coma os peixes no mar. E hoxe mesmo, na oficina de Estadística, anotáronse varios casos de morte por inanición. ¡Fame, cando se vive nun mar de pan!

No viaxe de onte pasé á beira dun *cortijo* amparado por un soio eucalipto que fai de pararraios barato. E o meu acompañante contounme a seguinte anécdota:

—A este *cortijo* chegou un día o vello Maura. O dono da finca gabouse de ter as mellores instalacións do país. “Eiquí durmen os porcos”. “Eiquí paren as porcas” —decía o terratenente—. Todo alí estaba limpo, claro, reluciente. E chegaron a un cortello inmundo, estrado de palla e de sacos vellos. “¿Que é esto?” —preguntou Don Antonio Maura—. “Este é o lugar onde durmen os gañáns” —respondeulle o dono da finca—. I entón Maura doulle este aviso, a modo de consello: “Pois... procure vostede que non desporten”.

O consello de Maura non logrou entrar na mioleira dos terratenentes extremeños, e perdeuse como se perderon outros moitos. Por outra banda a xente de eiquí non desperta, porque a fame dá sono... E unha vez que se promulgaron leis xustas, capaces de remediaren tanta miseria, erguéronse as “dereitas” hespañolas, alporizadas, i empunñando un crucifixo comezaron a falar de inxusticias e sacrilexios.

Eu sou dunha Terra onde os labregos non foron capaces de aturaren o despotismo señorial, e máis dunha vez (van alá centos de anos) fixéron revolucións sanguíntas. Dos tempos abolidos quedan aínda os foros; pero esta carga vai alixeirándose a forza de rebeldías xordas. Certo é que desapareceu o amo terratenente; pero foi substituído por moitos amos confabulados, que fan chegar a Galiza o reparto da miseria central. Hoxe a miña Terra é un bocado da República, poboado por traballadores que aínda temen á xusticia oficial, porque nunca se lexista para eles.

Eu vexo a miña Terra dividida en anaquiños de propiedade, e en cada anaquiño unha casa chea de xente. Hai fame nos fogares, e a miseria do minifundio vai meténdose na alma dos labregos; pero siguen acesos no afán de traballar e de posuír. Polas abas dos montes incultos (incultos por seren do Estado centralista) ruben os piñeiros coma se fosen os dedos arteiros dun ladrón.

A miña Terra debía ser un paradiso nesta Hespaña fanada. Alí debía crearse unha verdadeira democracia republicán e cristián;

pero a mioleira dos gobernantes está conxestionada de tanto cavilar en Andalucía, Castela i Extremadura... e non lle queda un refugo para pensar nos traballadores de Galiza. Así e todo a miña Terra está en condicións de salvarse, porque conta con personalidade indiscutible e quer exteriorizala en forma de cultura e de leis públicas, e día virá en que se governe por si mesma. Entón as realidades do noso tempo serán lembranzas aleccionadoras.

VII

Eiquí os “vellos desamparados” non paseian en ringleira, ao xeito dos seminaristas e os hospiciáns. Os vellos saen do Asilo, en desbandada, como unha “masa coral” no remate do ensaio. A súa vida parez aburrida. Creo que nin tan siquera agardan pola morte. Cando fai frío buscan a quentura do sol nos cobexos da muralla. Cando fai calor andan de gandaina, en busca do seu divertimento preferido: ver traballar. Onde queira que se traballe, aí estarán os “vellos desamparados”, a gozaren cos ollos. Esta delicia é a única que os anima. E no remate da xornada márchanse para o Asilo, como se voltasen do Teatro.

Hoxe pareime a velos. Estaban ao redor dunha obra de desmonte. Cada un deles co seu pau, e todos eles enfardados en traxes antigos. Eu decateime de que sudaban de tanto axudar... cos ollos, e cavilo que se consideran parceiros no traballo, e que respirarán con orgullo o día que a obra remate. ¡Probes vellos!

Tamén reparei nunha rolda de xentes desocupadas, ollando dende máis lonxe o trafego dos peóns. Cicais con anceios de gañar a vida; pero eu xúrovos que nalgúns ollos adiviñei unha cobiza terrible: a de chegaren a “vellos desamparados”.

Lémbrome dos galegos vellos que andan aboiados polas rúas cidadáns. Parecen superviventes dunha gran catástrofe. Asíñanse coa ledicia dos rapaces, e refúnganlles esta vil sentenza: “¡Xa chegaredes a vellos!” E os rapaces non lles dan creto.

Eles foron os supersticiosos do progreso. Adoraban o misterio da electricidade no miragre do arco voltaico, creían que a cultura viña polos aramios, ollaban nas máquinas a salvación do mundo, e para eles a letra de molde non podía mentir. Andan vestidos á moda que acaba de pasar, fuxen da taxeira do sol, tapándose con *sombrillas*, falan castelán por señoritismo, desprezan a ciencia dos labregos e mariñeiros, pintan de aluminio os balcóns da súa casa e sintense moi orgullosos de que nas alamedas da súa cidade medren as palmeiras de África.

Estes vellos endexamais ouviron falar de Antolín Faraldo i esqueciron o nome de Alfredo Brañas. E cando nos escoitan a nós perguntan, alporizados: “¿Que andan a decir eses tolos?”

Os nosos vellos son galegos e non o saben, porque sempre viviron nun mundo de mentiras e artificios, fóra das realidades íntimas, como arañas pantasmaes que tecen o esquecemento da súa propia existencia. Non; non é posible que estes vellos nos comprendan.

Eu teño mágoa de non velos ao redor da nosa obra, regalándose co noso traballo, axudándonos co seu ollar ledicioso. Eu quixera que amstrasen o orgullo da súa vellez e que poideran decírnos: “Somos vellos porque fomos mozos”. Pero eles non tiveron mocidade.

Eu quixera ver detrás dos galegos vellos unha folda de *parados*, a rillaren as angurias de non poder axudarnos, ou envexosos da nosa vengata biolóxica. E que os incapaces ou perguiceiros arelaxen chegar a vellos para poder asistir con dignidade ao traballo dos mozos.

Endebén podemos felicitarnos de que os vellos que andan agora polas rúas galegas son os derradeiros sobreviventes dunha época que non volverá.

Cando nós sexamos vellos iremos ver o traballo dos mozos e animarémolos coa nosa ledicia. E cando rematen unha obra tomaremos parte no alboroque do “ramo”.

VIII

Na catedral de Badaxoz hai un órgano que veu da Alemania e un crego indíxena, encartegado de tocalo. Eu coidaba que a meirande ventura dun home era ser organista, tendo unha catedral por teatro e dispoñendo dun aparello alemán, de tan variadas voces que servise para regalar con coros anxelicos a piedade do Bispo ou para ceibar tronos do inferno enriba do Cabildo. Mais este organista namorouse do enxeñoso instrumento e non pasou de estudarlle as tripas, co gallo dos vellos anatómicos que buscaban no cadavre o segredo da vida. O crego xa se considera capaz de construír un órgano tan alemán coma o que veu da Alemania; pero non lle interese tocalo, nin llo deixa tocar a ningúen.

O outro día fun á catedral, na compañía dun pianista forasteiro, e o crego de marras quixo amostrarnos o seu *xoguete*, que está metido na caixa barroca do órgano vello, sobor do coro. Cando ru-

bimos notei que uns anxelotes tiñan as pernas cortadas a carón. “¿Por que fixeron esto?” —perguntei—. E o crego contestoume, a rir: “*Eran unos angelitos bailando unas sevillanas*”.

O crego, entusiasmado, dounos explicacións prolixtas do aparello sonoro, e lembrome dunha frase súa, que vou a escribir coa vosa licencia: “*Aquí los murciélagos hacen de cuerpo en los tubos y cada vez que los limpio me llega la basura al alma*”.

O crego matounos a tarde, sen que poidésemos ouvir o órgano, e cando o pianista manifestou desexos de tocalo, o crego torceu o bico e díxolle con cara de poucos amigos: “*¡No vaya usted a creer que un órgano es como un piano!*”.

¡Que lástima de órgano e que pena de organista!

No censo de intelectuaes que moran na nosa Terra hai unha chea deles que se asemellan ao organista de Badaxoz.

Disque algúns pasan a vida ensumidos nas Bibliotecas, para meteren no almacén da memoria todo canto se leva escrito, e que se un incendio queimase os seus libros serían capaces de reproducilos. Disque viven fóra do noso mundo e que cando morran debemos choralos, porque son sabios.

Disque algúns saben todo canto se publica en francés, inglés, alemán, ruso..., e aínda que nos seus miolos non naceu endexamais a branca fro do pensamento orixinal, saben catar as obras alleas e censurar as que se producen no país. Disque tolean por faceren luz na escuridade, e que cando morran debemos choralos, porque son mestres.

Disque algúns afondan tanto nos problemas do espírito que non lles chegaría unha vida para dar dictamen, e que nin con dúas vidas de *profundación* se decidirían a escribir un libro. Disque estudan e cavilan en silencio, e que o día que morran debemos choralos, porque son pensadores.

Disque algúns coñecen tan ben os arregueixos labregos, e a maneira de curalos, que o día que falen haberá fartura nos agros. Disque a modestia non lles deixa abrir a boca e que cando morran debemos choralos, porque son técnicos.

Aínda queda moita fina caste de intelectuaes, dos que a xente di que debemos facer pranto cando morran; mais eu quixera mellor homes de acción, que loitasen polo engrandecemento da nosa Terra, sen medo ao fracaso, nin á censura, nin tan siquera ás pedradas. Porque hai que loitar e crear, e non imos perder a vida metidos nas tripas dos problemas.

Que cando un home dispoñía dun órgao seipa tocalo, para dar saída ás arelas do seu espírito, aínda que se rompa o aparello e teñamos que chamar por un amañador.

IX

Fai moitos anos chegou a Badaxoz un empregado público. Procedía das terras verdes de Galiza, pero gostaba máis das terras resecas do Sul. E como non pudo ir á Andalucía contentouse con Extremadura.

Era sentimental e namoradizo, e non tardou en prenderse nunhas reixas de ferro, endoudecido de amor por uns ollos funerarios, de tan tristes e mouros. Axiña se lle abriron as portas da casa e logrou sentarse na *camilla*, a tentes da noiva. E despois de queimar, no braseiro, uns zapatos de charol, decidiu casar e casouse. Agota é un xubilado, que lee o ABC e paseía o seu abutrimiento mortal pola ponte do Guadiana, coas pernas arrasto e cun caravel na chaqueta.

Presentáronmo, porque disque é galego, e hoxe tentoume o demo a paseiar con el. ¡Que de parvadas tiveron que escoitarlle! Faloume das corridas de touros, da lotería nacional, dos grandes políticos galegos e do noxo que lle inspira o catalanismo. Díxome que non sabe como hai quen viva na nosa Terra con tanto chover e chover. Díxome que o atraso dos nosos labregos débese a que non falan en *español*...

Eu sabía de moitos que libraron de quintas por seis mil réas e podían librar por parvos, como sei de moitos que chegan a ser xubilados pola idade e que padecían de incapacidade conxénita cando se lles regalou a *credencial*. Sabía que os imbéciles máis fenomenas que pareu a nosa terra andan ben vestidos, e que moitas veces chegan a *Excelentísimos Señores* polo rigoroso turno de antigüidade. Cheguei a saber que algúns parvos de nacemento badúan enfonchados en cadeiras de Universidade. Eu sabía todo esto; pero sempre logrei fuxir de semellantes antroidos. E hoxe —¡quen o diría!— caín en Badaxoz.

Os personaxes parvos son idénticos no falar. Posúen a memoria dos papagaios, ou dos gramófonos, e a intelixencia dos monos. Levan a alma uniformada con adovíos baratos. Viven espiritualmente "de gorra". Débenlle as ideas a calquera libro de texto e débenlle o señorío a calquera xastre. Gostan do "*Casino de caballe-*

ros", das "terrazas do café", dos "paseos de moda". Militan en partidos de "dereita" e soñan coa volta do pasado. Estarían mellor en Madrid que no mesmo Ceo. Son monecos parlantes de fabricación nacional. Están feitos en serie, por *Real Orden* publicada na "*Gaceta*".

Estes personaxes obedecen á súa condición de parvos, e odian o galeguismo, sen teren capacidade para comprendelo. Adoran o Estado unitario e centralista, ou sexa, a "sagra unidade da patria" (verbas máxicas, capaces de faceren parvear a calquera, incluso a un *intelectual*). Creen que as autonomías rompen a unidade da súa patria, que é unha bolíña que lles meteron na cabeza, cando eran nenos. Creen que falar castelán é falar ben e que falar galego é falar mal. Creen que os monárquicos son máis españoles que os republicáns. En resume: creen todo canto creían os seus difuntos fabricantes.

A mentalidade dos señoritos parvos concorda coa mentalidade das señoritas *cursis*. Ambos a dous disimulan o acento nativo e fían o seu señorío na *standardización* dos modos e maneiras. Ambos a dous afincan o seu orgullo no traxe que levan posto. Viven en mundos tan arredados do noso que non debemos concederlles a categoría de adversarios.

Irmáns: Fuxide sempre dos parvos; Non vos arrimedes a eles, porque poden roubarvos algo da vosa razón e transmitirvos a súa parvada. Deixádeos paseiar, falar, danzar e medrar no seu mundo. E se algún parvo chega a ser autoridade non mostredes asombro, porque son cousas do sistema que combatimos e dos tempos en que nos cadrou vivir.

X

Esta noite, sen querer, esmaguei unha chinche, e o noxo escorrentoume o sono. Xa se foi o "*cantaor*" da taberna veciña; xa cantaron os galos no debalo da noite; xa calaron os grilos dos fornos; xa paseian as chinches polos corpos rendidos. No meu tellado castañolean as cigoiñas; alguén pasa, correndo, en procura dunha parteira; nun reló calquera dan as catro horas. Agora ábrese a luz; entra pola rúa o primeiro burro, cangado de legumes; nunha esquina lonxana vocean o *rotativo* das "dereitas". Xa dou comeza a faxina dun novo día, ¡i eu aínda non puden fechar os ollos! ¡Que cansazo de pensar!

As noites da miña Terra sempre me pareceron pequenas para durmir; pero estas noites de Badaxoz son longas e desesperadas. Noites de afogo e pesadelo, nas que as paixóns se inflan e rebentan, como vinchas, e os pensamentos caen mortos, de tanto voar, nas pozas cotrompidas.

Co cansaio da noite pasada séntome a escribir para vós. Quero dedicar este artigo aos dereitistas que tanto abundan por aquí e por aí.

Dá nono ver a grea de señoritos dereitistas que poñen a Xesús na porta da casa, para viviren, dentro dela, en contubernio con tódolos pecados do século; pero dá mais nono cando se repara na imprudencia que cometen os seus dirixentes espirituaes, alentando egoísmos, inxusticias e xenreiras, para reconqueriren, pola forza pecuniaria dos reaccionarios, o que non foron capaces de conservar polo exercicio da caridade. Mais este cariz do problema non é o que hoxe me interesa. Tampouco vou discutir encol do separatismo de caste, que é no que os señoritos fundan o seu orgullo reseso e o seu carácter serodio.

Eu quero falar da patriotería das "dereitas". Elas considéranse cumpridoras da postrimeira manda de Isabel a Católica, porque non leron o seu testamento, que é unionista e non uniformista, e lanzan inxurias e calumnias a cito sobor dos que pensamos nunha Hespaña verdadeira. Así, os que non creemos que a unidade hespañola sexa anterior nin superior á súa variedade, somos uns canallas. Os que coidamos que o sistema unitario e centralista causou a miña material e moral de Hespaña, somos uns falsarios. Os que non queremos someternos á violencia asimilista que iniciaron os Austrias e Borbóns, somos uns insurrectos. Os que calificamos de imprudencia o rexurdimento do tema relixioso nunha posible reforma da Constitución, pasamos por ser nemigos do Cristianismo. Os que creemos que o sistema federal pode resucitar as mellores virtudes da tradición hispana, somos uns traidores. Os que, por acaramento ao réxime legalmente constituído e á súa Carta fundamental, nos conformamos cunha autonomía cativa e pedimos un Estatuto para a nosa Terra, somos uns criminais. E velai por que os patriotas cataláns, vascos e galegos, somos aldraxados a decotto no café, no casino, na prensa, na cátedra, no púlpito, no cuatrel e até no Parlamento.

Os señoritos reaccionarios pretenden anovaren os soños imperialistas da monarquía absoluta co gallo de restableceren os tempos abolidos, sen decatárense do bárbaro sacrilexio que cometen,

porque en nome de Deus nin se pode afogar a libre respiración do espírito dos homes nin se pode coutar o augeio dos pobos que loitan polo seu propio ser. Os señoritos comungan coa "sagra unidade da patria", que é unha roda de muiño para nós e un aparato de privilexios anticristiáns para eles; pero será ben declarar que nin teñen conciencia da unidade posible nin sentimentos de patria verdadeira. E por moito que digan son os únicos separatistas que coñecemos. Fórono de Portugal, sono de Cataluña, serano de Euzcadi e de Galiza.

XI

Nos eidos da República abrollan os vezos da monarquía. A poa doulles vitalidade. O caciquismo e a inxusticia volven a inzar as terras hispanas.

Hoxe asesinan a un rapaz (o meu primeiro amigo de Badaxoz), que por defender as reivindicacións dos traballadores, co ardimiento inexperto da súa mocidade, morre a mans dunha cría do caciquismo reverdecido.

Onte intervén a Delegación do Traballo para evitar que os ricos terratenentes negocien coa fame dos campesiños, pois xa se estaban pagando xornaes de tres pesetas a homes que non atopan ocupación máis que nos cincuenta días da sega. ¡Trinta pesos para todo o ano!

¿Que é isto? ¿Onde teñen a conciencia eses homes que andan a falar de sentimentos relixiosos feridos? ¿Que fan os verdadeiros cristiáns, que non coutan o egoísmo criminal dos propietarios da terra?

Eu creo que ningún galeguista, por arredado que se atope de nós, concordará coas forzas reaccionarias campantes agora en toda Hespaña. Creo que ningún galeguista pode sentir a necesidade dunha caracterización dereitista do seu ideario nestes intrres de guerra *incivil*.

E no coreio de hoxe recibo un manifesto político, arraxado con enxeñosos artificios de linguaxe, para disculpar unha posición ilexítima dentro do noso campo. Trátase, nada menos, que de crear unha "dereita galeguista", lazando a irmandade dos "bos e xenerosos", cando máis rexa debe ser a súa compenetración.

Pois ben; quero que seipan os firmantes do manifesto, e todos cantos acudan á súa chamada, que eu —galeguista nato— opoñeireime a calquera entendimento político con eles, porque non creo

na forza dos seus sentimentos patrióticos, nin estou disposto a deixarme convencer con adoaas de vidro.

Quixera compor eiquí longas parrafadas para demostrar que os escrupos de carácter social e relixioso, que agora sinten os chamados "galeguistas de dereita", xurdiron despois do desastre electoral, por influencias exteriores, exóticas. Quixera demostrar como a fuxida dalguíns galeguistas obedece, máis que a diferencias políticas, a comodidades persoas. Quixera demostrar que a teima seccesionista foi provocada pola fervenza reaccionaria que baixou da meseta castelán. Quixera demostrar que os galeguistas que se arredan de nós, coa intención de aminguaren a nosa forza, poñen a Galiza por debaixo doutros intereses, que nin tan siquera son espirituas. Quixera demostrar que un galeguista verdadeiramente cristián non ten por que arredarse do noso partido, nin para preservar o cristianismo da nosa Terra nin para salvar a súa propia alma. Quixera demostrar, en fin, que esas "coincidencias fundamentais de orde ideolóxico", que eles invocan no seu manifesto para chegarmos a un entendimento político, son, xustamente, as que nos manterán sempre arredados.

Eu podería demostrar todo eso con tanta lóxica como a que empregan os "galeguistas de dereita" no seu escrito, pero eu faríao con máis emoción e menos artificios. Non o fago porque aínda non se consumou a fazaña.

De todos xeitos abonda co dito para que ninguén crea que se trata dunha liñorma de táctica ao uso, para ensanchar a base do galeguismo polos dous extremos. Non; a política do galeguismo correspóndelle enteiramente ao noso partido, a non ser que xurdisse outro máis avanzado no senso nacionalista e con opinión de abondo para facerse respetar. Non nego a necesidade dunha escisión do Partido Galeguista na hora en que a nosa Terra conquira os seus anxeos mínimos de liberdade; pero nego a comenencia de facelo agora; e aínda que o galeguismo acordase neste intre formar dúas forzas de signo contrario, sempre contaríamos con homes máis firmes para etguer bandeiras e facer chamamentos.

XII

Meiodía. O sol é unha choiva de lume peneirado, a caer na soedade das prazas. As paredes arden en luz. O chan das rúas é un amoadado de betún derretido. As estatuas de bronce ferven como locomotoras. As moscas de aceiro adoecen, destempladas, na boca

das tabernas. As xentes sonean no silencio conventual dos interiores. Triunfan os gazpachos.

Tardiña. Xa se vocean periódicos. Xa saíron os vagamundos da lotería. Xa se ouce o chifre dun afiador. Xa se sentan os vellos nas parrillas das prazas. Xa andan os cans mendicantes, a usmear nos currunchos. Xa rebulen as greas de probes e xitanos. Xa voan as anduriñas. Xa falan e cantan as "radios" das tabernas. A cidade sáfase do sol en bafos quentes de boca reseca. Triunfan os refrescos.

Noite. A terra non arufía; pero endebén o ceo estrelecido dá ilusión de frescor. Os xubilados e retirados saen a papar araxiñas. As mulleres aproveitan a escuridade para abaldroarse. Triunfan os abanadores.

I eu cavilo na sombra fresca das carballeiras de Lalín, nos piñeirais da beiramar de Noia, nos arumes mariñeiros de Bucu, no cume do Monte Louro, na frescura do meu mar de Rianxo, na fonte cantareira da Estrada, nos salseiros de Corrubedo, no ar puro de Curtis, na paz vizosa do Lérez... E' sintome fortalecido.

O único que podemos lembrar é a Terra, desvencellada do tempo e dos mesmos homes que a cobren; porque a Terra perdurable é o único ben de Deus que pudo chegar a nós. A Terra, e, despois, uns anaquiños de eternidade que aínda xacen nos limos da conciencia labrega e mariñeira. O demais é palla morta.

Se a nosa Terra conserva o seu ser e o seu estilo arquitectural débese á impotencia do Estado para convertila en seara castelán, e se aínda temos folgos para obedecermos ao mandado da Natureza, soio se debe á impermeabilidade do espírito aldeán, fillo da terra, que sabe resistir as agresións esterilizadoras do Poder. ¿E quen son os axentes máis teimosos do imperialismo meseteiro? ¿Quen foron os descastados que con máis aleivosía favoreceron, e siguen favorecendo, a torpe intención asimilista de Castela? Velái unha pregunta que non quero contestar, para que non me escomunguen os da "dereita galeguista".

Sendo galeguistas podemos esquecer xenerosamente o que pasou; pero a condición de que non volva a pasar. Unha sumisión ao pasado (¿para proseguir o derrame suicida da nosa personalidade nacional?) significaría unha negación das arelas patrióticas do galeguismo. O pasado, pai do presente, non nos deixou máis que desilusións de vida e complexos de inferioridade. E non valen interpretacións amañadas, nin glorificacións xenerosas, para disculpar o que non ten disculpa, porque o pasado tróuxonos a esta rea-

lidade presente, visible e palpable, que os galegos queremos abolir.

¡Cantas cousas se me ocorren a prol deste tema! ¡Pero fai tanto calor en Badaxoz!...

XIII

Badaxoz arde en festa. A *plebe* vai ver como a xente rica entra na praza de touros, no teatro e no circo. A *plebe* vai ver como a xente rica baila na "caseta" do Casino e xoga nas tómbolas. A *plebe* percorre, aboiada, o campo da "feira", para ver como se divirten e troulean os *señoritos*. ¡A *plebe* non ten diñeiro!

Eiquí a *plebe* non desperta con dianas e alboradas. Eiquí non hai foguetes, nin globos, nin gaitas, nin charangas, nin bailes populares. Nin tan siquiera hai xigantes e cabezudos. Ouh, aquelas nosas festas, onde os probes gozan máis que os ricos, porque aínda teñen inocencia de abondo para divertírense con honestidade... ¡Aquelas festas, onde os ricos son espectadores!

Eiquí os *señoritos* pensan que a *plebe* non ten dereito a divertirse coma eles. Por eso as xoldas non son para o pobo miserento; pero nelas atopa unha certa compensación: vendendo barafulladas, apañando *colillas* ou pedindo esmola.

Levo xa oito meses a estudar as entrañas dos *señoritos* hespañoles. Estes monfates, podres de diñeiro, deron na teima de chamaren *marxistas* a cantos defenden as xustas reivindicacións do pobo traballador, e a chamaren *antiespañolas* a cantos defenden as liberdades constitucionales. A min dáme medo que esta caste de parásitos chegue a gobernar sen trabas, porque entón Hespaña rematará de afundirse. Ollade, meus irmáns labregos e mariñeiros, que os *señoritos* queren a reforma da Constitución para continuaren a traxica historia de Hespaña, aferrollando os anceios liberales e democráticos que se sinten nos pobos diferenciados, porque somentes co uniformismo político lograrán repartir a fame e a miseria que eles producen nestas terras de señorío semifeudal. Repartindo a fame e a miseria destas partes non se localiza tan ben a responsabilidade dos que a producen. E velaí a razón primeira do seu patriotismo, tan falso e finxido como a relixiosidade de que alardean.

¡Repartir a fame! Eso é o que pretenden os *señoritos* dereitistas; e no reparto xa se sabe qué pode tocarlle a Galiza e o que lle tocará, de recargo, se non conquire axiña o Estatuto autonómico.

O berce da violencia reaccionaria está neste inmenso latifundio, condomiño duns poucos folgazáns, onde a grea de famentos contrasta coa fartura da terra. Nestes países, cobardes e incapaces para toda aventura industrial, é onde a miseria hespañola ten signos máis arrepiantes, por culpa da inacción a que os someten os que non son capaces de vivir máis que de rendas. A terra é rica e os campesiños son miserables, e os *señoritos* rendistas nin teñen sentimentos cristiáns nin talento previsor, para darse conta das inxusticias e imprudencias que cometen, porque esto non pode seguir así. Os *señoritos* defenden o sistema unitario e centralista, non somentes para sosteren os seus privilexios anacrónicos senón para descargaren sobor dos pobos laboriosos do resto da Hespaña a fame dos seus escravos.

Se é que os *señoritos* terratenentes queren unha reforma da Constitución, para mermaren os avances sociais e as liberdades autonómicas, preparémonos para vencelos. Eles son poderosos, pola riqueza e as alianzas; pero a nós abóndanos con sermos numerosos. E se os pobos hispanos teñen azos para rexurdiren e reclamaren a súa soberanía, xa non nos conformaremos cun Estado endomingado con gorro frixio, pero esencialmente borbónico; reclamaremos unha República federal.

Que cada país se governe conforme á súa verdadeira natureza e que resolva os propios problemas, sen axudas nin intromisións. Velaí como a nosa Terra poderá defender e desenrolar os seus insintitos vites, e como os *señoritos* destas terras baixarán a cabeza diante da miseria desesperada.

¡Que vaian, que vaian á reforma constitucional!...

XIV

Os mendicantes de eiquí aparentan unha trascendencia que non teñen de certo. Por veces meten medo, pero todo é fantasía árabe. Hoxe achegouse un deles a min e díxome con voz tonante: "*Compañero: hoy por mi; mañana por ti*". E despois achegouse a un comandante da garda-civil e díxolle con humildade: "*Caballero: una limosna por el amor de Cristo*".

Esta é unha Terra punxentemente mísera. Tan triste que nin os borrachos saben cantar; porque o "flamenco" non é virtude ordinaria, i eiquí non hai música propia. ¡Ai, o flamenco!...

Sentado no café vexo pasar diante da miña mesa un exército de mendicantes. Tamén pasan os cans vellos, que lamben o cuspe zucarado dos señoritos...

Nin os mendicantes de eiquí son coma os mendicantes de Galiza.

A estas latitudes chegou a lenda da nosa probeza. ¿Será porque os nosos aristócratas afincan o seu orgullo de caste en papeis vellos, comestos dos ratos? ¿Será porque os nosos fidalgos contentan os seus augeiros cun pazo en ruínas e algúns ferrados de terra hipotecada? ¿Será porque os nosos señoritos son uns probes bailaríns de casino? Sendo por estas razóns é doado afirmar que o señorito extremeño conserva riquezas e privilexios inconcebibles, entrementras que un fidalgo galego ten somentes un alciprés agudo e lanzal, coma o seu carácter, pero zóalle o vento nas faltriqueiras.

A estas latitudes chegou a lenda da nosa cobiza. ¿Será poque os nosos labregos son donos da súa casa, do seu labradío e do seu traballo? ¿Será porque os nosos *parados* saen polo mundo adiante, en procura de ocupación remunerada, e mandan o que gañan á familia que deixaron en Galiza? ¿Será porque os nosos aldeáns queren apaixonadamente a súa terra, as súas vacas e bois? Sendo por estas razóns a lenda carece de fundamento; porque é mellor ser escravo da terra que ser escravo dun terratenente; porque é preferible emigrar, para gañarse a vida, que morrer de fame no terrón nativo; porque as vacas e os bois merecen máis amor que os touros bravos.

Tamén chegou a estas latitudes a lenda da nosa humildade. ¿Será porque non armamos unha revolución diaria para derrubar os pendellos caciqués? ¿Será porque non protestamos con violencia cando nos desamparan os gobernos de Madrid? ¿Será, acaso, porque temos modos e maneiras corteses para falar e comportarnos cos forasteiros? Velaf unha eiva que non pode achacársenos dende esta Hespania reaccionaria e anticuada, porque eiquí está o berce da humildade servil e da farsa cabaleiresca.

Pero aínda que nos favorezan as comparanzas, e aínda que individualmente os galegos teñan azos para redimírense da miseria, pola intelixencia, a perseverancia e o traballo, tamén é certo que o noso pobo carece de siso colectivo para exercitar os seus dereitos, presentándose decote como unha grea vencida e resignada diante do Poder. Isto é verdade; pero ¿que pasou para que en Galiza as calidades individuais non concorden coas calidades colectivas? Pa-

ra responder a esta pregunta abundará con consultar os catro séculos derradeiros da nosa historia.

A realidade actual dá noxo; pero non podemos fuxir dela por escrupos inúteis, pois para modelar un pobo de barro é forzoso luxar as mans. De tal xeito se impón unha política de realidades, que os mesmos defectos deben ser cultivados, para que se troquen en virtudes. Fundirse co pobo, sentir as angurias da súa resignación, infundirle conciencia da súa personalidade e capacidade, darlle vida e arelas para prosperar. Primeiro *ser*; despois *triunfar*. Porque aquel que non teña fe absoluta nas virtudes, en potencia, do noso pobo, non ten dereito a galvanizalo con promesas electoreiras e transitorias.

Nós temos fe no noso pobo e moi logo o noso pobo terá fe en nós.

Badaxoz. Abril-Outono do 1935.

